

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Чернігівська політехніка»
 Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та
 адміністрування

Кафедра менеджменту та адміністрування
СИЛАБУС

Основи національної та міжнародної безпеки

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Руденко О.М.

(підпис) (прізвище та ініціали)

« 26 » серпня 2024 р.

Розробник (-и): Дітковська М.Ю., доцент, к.держ.упр., доцент
 (прізвище та ініціали, посада, науковий ступінь і вчене звання) (підпис)

Силабус навчальної дисципліни обговорено на засіданні кафедри *менеджменту та адміністрування*
 (назва кафедри)

Протокол від «26» серпня 2024 р. № 11

Узгоджено з гарантом освітньої програми: _____
 (підпис) (прізвище та ініціали)

1. Загальна інформація про дисципліну.

Тип дисципліни	Вибіркова.
Мова викладання	українська.
Рік навчання та семестр	1 рік 1 семестр, освітня програма «Публічне управління та адміністрування».
Викладач (-і)	Дітковська М.Ю., доцент, к.держ.упр.
Профайл викладача (-ів)	https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/10/profil-vykladacha_ditkovska.pdf .
Контакти викладача	ditkovska@stu.cn.ua

2. Анотація курсу. Курс розроблено таким чином, щоб надати учасникам необхідні знання, обов'язкові для опанування теоретичних основ та придбання практичних навичок з національної та міжнародної безпеки в сучасних умовах. У курсі представлено як огляд методичних положень, так і практичних процедур та інструментів, які потрібні для процесів створення, ефективного формування, функціонування та розвитку систем національної та міжнародної безпеки.

3. Мета та цілі курсу. надання майбутнім фахівцям з публічного управління знань та вмінь аналізу впливу національної та міжнародної безпеки на процеси, що відбуваються у сучасному світі..

4. Завдання, які вирішуються в процесі вивчення дисципліни є розкриття:

1. ознайомлення студентів з етимологією та змістом основних понять, категорій та термінів, фактологічним матеріалом;
2. формування системних знань щодо сучасної системи безпеки;
3. формування розуміння суті національної та міжнародної безпеки на функціонування системи публічного управління;
4. набуття здобувачем вищої освіти власної позиції щодо сутності безпекових процесів у сучасних умовах та їх впливу на функціонування держави, зокрема, і України

5. Результати навчання. Здобувач вищої освіти після проходження курсу повинен:

знати:

1. основні засади національної та міжнародної безпеки та уміти попереджати й нейтралізувати виклики і загрози національним інтересам України в межах своєї професійної компетенції;
2. нормативно-правову базу у сферах національної безпеки і оборони України;
3. склад та завдання сектору безпеки і оборони України
4. порядок здійснення стратегічного планування у сфері національної безпеки та оборони України;
5. основи воєнної безпеки держави;.

вміти:

1. прогнозувати наслідки та аналізувати зміст державної політики у сфері національної та міжнародної безпеки;
2. визначати стратегічні та поточні цілі державного управління у сфері національної та міжнародної безпеки з урахуванням вимог сучасних проблем розвитку країни, регіону та окремих органів публічної влади;
3. приймати рішення щодо вибору найбільш доцільних методів та інструментів державного управління у сфері національної та міжнародної безпеки, використання яких дозволило б з найменшими витратами часу та інших ресурсів досягнути поставлених цілей;
4. визначати пріоритетні напрямки розвитку системи публічного управління у контексті забезпечення національної та міжнародної безпеки; розробляти документи довгострокового планування у сфері національної та міжнародної безпеки..

6. Пререквізити. За структурно-логічною схемою підготовки фахівця у сфері публічного управління та адміністрування навчальна дисципліна пов'язана з такими дисциплінами циклу професійної підготовки, як «Інституційне забезпечення публічної влади», «Системний підхід в публічному управлінні». «Регіональна політика та місцеве самоврядування».

7. Обсяг курсу.

Вид заняття	Загальна кількість годин Денна/Заочна форма навчання
Лекції	0.7/0,3 кредитів, 10/4 занять, 20/8 годин
Практичні заняття	0.7/0,2 кредитів, 10/3 занять, 20/6 годин

Самостійна робота	3,6/4,5 кредити, 110/136 годин
Індивідуальне завдання – контрольна робота	
Всього кредитів – <i>вказати кількість кредитів</i>	5 кредитів, 150 годин

Форма проведення занять: лекції, лабораторні заняття, самостійна робота – з використанням системи дистанційного навчання Moodle, літератури, відеоматеріалів..

8. Тематика курсу..

9. Теми	Кількість годин , відведених на: Денна/Заочна форма навчання			
	Всього	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота
1	2	3	4	5
Змістовний модуль1. Теоретичні засади національної та міжнародної безпеки				
Тема 1. Національна безпека, як соціальне явище, її види та складові	14/12,5	2/1	2/0,5	10/11
Тема 2. Концептуальні засади та особливості формування механізмів забезпечення національної безпеки в сучасних умовах	12/12,5	2/1	2/0,5	8/11
Тема 3. Роль національних цінностей як інституціонального чинника національної безпеки та їх зв'язок зі стійкістю держави	14/15	2/0,5	2/0,5	10/14
Разом за змістовим модулем 1	40/40	6/2,5	6/1,5	28/36
Змістовний модуль2. Система державного управління національною безпекою України				
Тема 4. Мета, суб'єкти, система, об'єкти, особливості, функції та критерії ефективності управління у сфері національної безпеки	12/12,5	2/1	2/0,5	8/11
Тема 5. Концептуальні засади балансу інтересів людини, суспільства та держави	13/12,5	2/1	2/0,5	9/11
Тема 6. Основи реагування суб'єктів управління у сфері національної безпеки на небезпеки державності та стійкості соціального порядку	14/15	2/0,5	2/0,5	10/14
Разом за змістовим модулем 2	39,40	6/2,5	6/1,5	27/36
Змістовний модуль 3. Методологічний інструментарій управління у сфері національної та міжнародної безпеки				
Тема 7. Основи реагування суб'єктів управління у сфері національної безпеки на суспільно-політичну дестабілізацію та соціальне збурення	12/13	2/1	2/1	8/11

Тема 8. Наукові засади розробки управлінських рішень у сфері національної безпеки	14/13	2/1	2/1	10/11
Тема 9. Взаємозумовленість сутності небезпеки та безпеки як характеристик буття соціальних систем	12/12	2/0,5	2/0,5	8/11
Тема 10. Підходи до формування механізмів забезпечення безпеки соціальних об'єктів	13/12	2/0,5	2/0,5	9/11
Разом за змістовим модулем 3	51/50	8/3	8/3	35/56
Контрольна робота	20/20			20/20
Усього	150/150	20/8	20/6	110/136

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин Денна/Заочна
1	Фактори, які зумовлюють доцільність поділу національної безпеки на види та складові	10 14
2	Класична парадигма та інституційно-цивілізаційний аспект формування механізмів забезпечення національної безпеки	8 12
3	Взаємозв'язок національних цінностей з національними інтересами та цілями	10 14
4	Принципи організації діяльності та завдання суб'єктів управління у сфері національної безпеки в умовах кризових ситуацій	8 10
5	Сутність потреб (інтересів) людини у контексті її безпеки та основні джерела небезпек цим інтересам	9 11
6	Рівні соціального порядку, їх взаємозв'язок та основні завдання у сфері національної безпеки у контексті забезпечення стійкості соціального порядку	10 12
7	Суспільно-політична дестабілізація, як соціальне явище	8 10
8	Модель інформаційного супроводження розробки та прийняття управлінського рішення у сфері національної безпеки	10 12
9	Основні фактори впливу на безпеку соціальних систем та її зміст як характеристики їх буття	8 10
10	Основні підходи до розкриття змісту безпеки соціальної системи при формуванні механізмів її забезпечення	9 11
11	Контрольна робота	20 20
Разом		110 136

10. Система оцінювання та вимоги (Бажано з прив'язкою до мети курсу. Кожен результатнавчання повинен оцінюватися окремо).

Загальна система оцінювання курсу	Поточний контроль проводиться шляхом спілкування із студентами під час лекцій та консультацій, рішення задач під час виконання самостійної та контрольної роботи. За темами „Концептуальні засади та особливості формування механізмів забезпечення національної безпеки в сучасних умовах” після завершення розгляду змістового модуля №1 та „

	Підходи до формування механізмів забезпечення безпеки соціальних об'єктів" наприкінці семестру проводяться самостійні роботи. Контрольна робота проводиться за темою „Взаємозумовленість сутності небезпеки та безпеки як характеристик буття соціальних систем” після завершення розгляду змістового модуля №2. Варіанти завдань до самостійних та контрольної роботи знаходяться в пакеті документів на дисципліну. Бали, які набрані студентом під час поточного контролю, дораховуються до модульних оцінок. Підсумковий контроль включає модульний та семестровий контроль. Модульний контроль проводиться у вигляді письмової відповіді на теоретичне запитання та вирішення практичної задачі. Семестровий контроль за результатами вивчення дисципліни проводиться в останній атестаційний тиждень семестру (сесію) шляхом зваженого додавання результатів модульного контролю та постановки підсумкової оцінки до екзаменаційної відомості. Екзаменаційна оцінка виставляється відповідно до шкали оцінювання, що наведена в наступному розділі. У випадку, якщо студент хоче підвищити оцінку, отриману за балами, набраними протягом семестру, він за власним бажанням може скласти екзамен з трьома теоретичними питаннями. В цьому випадку всі набрані протягом семестру бали анулюються, а в екзаменаційну відомість виставляється оцінка, отримана під час складання екзамену. Питання до екзамену знаходяться в пакеті документів на дисципліну.
Вимоги до контрольної роботи	Правильно виконана контрольна робота, з дотриманням усіх вимог до оформлення, вчасно та в повному обсязі, оцінюється в 15 балів. Якщо контрольна робота виконана вчасно, у повному обсязі, але з помилками, з порушеннями вимог до оформлення, то при оцінюванні контрольної роботи від максимальної оцінки (15 балів) знімається 1,0 бал за кожну помилку. При цьому контрольна робота повертається на доопрацювання, а оцінка, отримана під час першої перевірки контрольної роботи, є остаточною. Несвоєчасно виконана контрольна робота оцінюється в 0 балів
Практичні заняття	Оцінка 5 балів за практичну роботу виставляється здобувачам вищої освіти за умови виконання завдання та його усний захист виконаної практичної роботи при відповідності усім визначеним критеріям. Відсутність будь-якого компонента знижує оцінку
Умови допуску до підсумкового контролю	Здобувачі вищої освіти, які повністю закінчили всі види робіт, передбачених навчальним планом та набрали необхідну кількість балів (за системою розподілу балів для здобуття вищої освіти) допускаються до підсумкового контролю - екзамену

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Модуль за тематичним планом дисципліни та форма контролю		Кількість балів
Змістовний модуль1. Теоретичні засади національної та міжнародної безпеки		0.....15
1	Теоретичне питання	0.....5
2	Практичне завдання	0.....5
3	Результат поточного контролю	0.....5

Змістовний модуль 2. Система державного управління національною безпекою України		0.....15
1	Теоретичне питання	0.....5
2	Практичне завдання	0.....5
3	Результат поточного контролю	0.....5
Змістовний модуль 3. Методологічний інструментарій управління у сфері національної та міжнародної безпеки		0.....15
1	Теоретичне питання	0.....5
2	Практичне завдання	0.....5
3	Результат поточного контролю	0.....5
Контрольна робота		0.....15
Усього поточний і проміжний модульний контроль		0...60
Семестровий контроль (Екзамен/диференційований залік/залік)		0...40
Разом		0...100

Шкала оцінювання результатів навчання

Оцінка в балах	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою (диференційований залік)	
		для екзамену (диференційованого заліку), курсового проєкту (роботи), практики, атестації	для заліку
90 – 100	A (відмінно)	відмінно	зараховано
82-89	B (дуже добре)	добре	
75-81	C (добре)		
66-74	D (задовільно)	задовільно	
60-65	E (достатньо)		
0-59	FX (незадовільно)	незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання

11. Політики курсу. «У випадку, якщо здобувач протягом семестру не виконав у повному обсязі всіх видів навчальної роботи, має невідпрацьовані лабораторні роботи або не набрав мінімально необхідну кількість балів (25), він не допускається до складання диференційованого заліку під час семестрового контролю, але має право ліквідувати академічну заборгованість у порядку, передбаченому [«Положенням про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів НУ «Чернігівська політехніка»](#)». Повторне складання заліку з метою підвищення позитивної оцінки не дозволяється. У випадку повторного складання заліку всі набрані протягом семестру бали анулюються, а повторний диференційований залік складається у вигляді тестування.

До загальної політики курсу відноситься дотримання принципів відвідування занять у відповідності до затвердженого розкладу, а також вільного відвідування лекційних занять для осіб, які отримали на це дозвіл відповідно до [«Порядку надання дозволу на вільне відвідування занять здобувачам вищої освіти НУ «Чернігівська політехніка»](#)». Запорукою успішного вивчення дисципліни є активність та залучення під час проведення практичних та лекційних занять – відповіді на запитання викладача (як один з елементів поточного контролю), задавання питань для уточнення незрозумілих моментів, вирішення практичних завдань. Консультації відбуваються в аудиторіях університету у відповідності до затвердженого розкладу або ж особистих чи групових консультацій (через вбудований форум) на сторінці курсу в системі дистанційного навчання НУ «Чернігівська політехніка».

Політика дедлайнів

Своєчасність здачі лабораторної роботи оцінюється в 0,5 балу за кожну практичну роботу. Своєчасність здачі контрольної роботи оцінюється в 1 бал. Відповідно, максимальна оцінка за невчасноздані роботи зменшується на зазначену кількість балів. Виключенням може бути наявність поважних причин несвоєчасної здачі зазначених робіт (хвороба, участь в зазначений час в інших видах навчальної, наукової чи організаційної роботи, офіційна робота за фахом тощо).

Політика користування ноутбуками / смартфонами

Прохання до здобувачів тримати смартфони переведеними у беззвучний режим протягом лекційних та практичних занять, так як дзвінки, переписки та спілкування у соціальних мережах відволікають від проведення занять як викладача, так й інших здобувачів. Ноутбуки, планшети та смартфони не можуть використовуватися в аудиторіях під час занять та під час проведення підсумкового контролю (за виключенням проходження тестового контролю в системі Moodle).

Політика заохочень та стягнень

За результатами навчальної, наукової або організаційної діяльності здобувачів вищої освіти за курсом їм можуть нараховуватися додаткові бали – до 10 балів, у залежності від вагомості досягнень. Види позанавчальної діяльності, за якими здобувачі вищої освіти заохочуються додатковою кількістю балів: участь у міжнародних проектах, наукові дослідження, тези, участь у науково-практичних конференціях, винаходи, патенти, авторські свідоцтва за напрямками курсу.

Політика академічної доброчесності

Академічна доброчесність повинна бути забезпечена під час проходження даного курсу, зокрема при виконанні лабораторних, контрольних та розрахунково-графічних робіт (КР/КП) (принципи описані у [Кодексі академічної доброчесності НУ «Чернігівська політехніка»](#)). Списування під час проміжного та підсумкового контролів, виконання практичних завдань на замовлення, підказки вважаються проявами академічної недоброчесності. Від усіх слухачів курсу очікується дотримання академічної доброчесності у зазначених вище моментах. До здобувачів вищої освіти, у яких було виявлено порушення академічної доброчесності, застосовуються різноманітні дисциплінарні заходи (включаючи повторне проходження певних етапів).

Правила перезарахування кредитів

Кредити, отримані в інших закладах вищої освіти, а також результати навчання у неформальній та/або інформальній освіті, можуть бути перезараховані викладачем у відповідності до положення [«Порядок визначення академічної різниці та перезарахування навчальних дисциплін у НУ «Чернігівська політехніка»](#)». Визнання результатів навчання у неформальній освіті розповсюджується на окремі змістові модулі (теми) навчальної дисципліни.

12. Рекомендована література.

Базова література

1. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави: підруч. / [О. П. Дузь-Крятченко, Ю. В. Пунда, В. П. Грищенко та ін.] ; за заг. ред. В. М. Телелима. – 3-є вид., перероб. і доп. – К.: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2015. – С. 477- 497.
2. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: наук. праці / О. С. Власюк. – К.: НІСД, 2016. – 528 с.
3. Закон України про «Національну безпеку». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Глобальна та національна безпека : підручник / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.
5. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України : підручник. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.
6. Регіональне управління : навч. посіб. / М. М. Іжа, Л. Л. Приходченко, С. Є. Саханенко та ін. ; за заг. ред. Л. Л. Приходченко. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2020. – 652 с.
7. Oliychenko I., Ditkovska M. Information Quality Research Within the Project “A State in a Smartphone”. Journal of Information Policy, Volume 12, 2022, pp. 1-36. <https://doi.org/10.5325/jinfopoli.12.2022.0001>

Додаткова література

1. Сектор безпеки і оборони України: стратегічне керівництво та військове управління: монографія / Саганюк Ф.В., Фролов В.С., Павленко В.І. та ін.; за ред. д.військ.н., проф. І.С. Руснака. К.: ЦЗ МО

- та ГШ ЗС України, 2018. 230 с.
2. Міжнародні відносини і зовнішня політика України: підручник / [І. П.Козинець, В.С. Клименко та ін.]. – К. : НУОУ, 2020. – 284 с.
  3. Бережний А.М. Військові аспекти національного законодавства та міжнародного права: навч. посіб. – К.: НУОУ –2014. –196 с.
  4. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / [В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич та ін.] ; за ред. В. В. Мицика. – 2-ге вид., змін. – Харків : Право, 2020.
  5. Закон України "Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України" від 01.10.2010 р. № 2411-VI (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2018. –№ 31.
  6. Сироїд Т.Л. Міжнародне публічне право: підручник / Т.Л. Сироїд. – Одеса: Фенікс, 2018. – 744 с.
  7. Кияк М.Т. Національна стійкість і національна безпека: воєнно-політичний ресурс та потенціал України// Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз:національна доповідь / [ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов та ін.] / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Київ, 2022. – С. 422-433.

Інтернет-джерела

1. Бібліотека ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
2. Електронна бібліотека. URL: <http://lib.meta.ua/>
3. Нормативно-правова база України URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>
4. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>
5. Чернігівська обласна військова адміністрація. URL: <https://cg.gov.ua/index.php?tp=main>
6. Чернігівська обласна рада URL: <https://chor.gov.ua/>